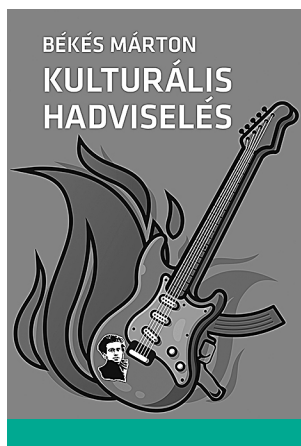

BELÜLRŐL VEZÉRELT MAGYARORSZÁG

B É K É S M Á R T O N

„Az mi sebünk senkinek úgy nem fáj, mint minékünk,
senki nem érzi nyavalyánkat úgy, mint mi.”

gróf Zrínyi Miklós

Békés Márton: *Kulturális hadviselés – A kulturális hatalom elmélete és gyakorlata* (2020)

Magyarország első félezer éve az állami szuverenitás létrehozásával és megvédelmezésével, második félezer éve pedig az önrendelkezésért folytatott harccal telt. Ez utóbbinak állunk most delelőpontján.

Ha az elmúlt évszázadokat vesszük sorra, akkor azt látjuk, hogy Magyarország korlátozott szuverenitása – majdhogynem megsemmisülése, három részre szakadása, osztrák és oszmán birodalmi keretekbe integrálása, végül Bécsből való közvetett irányítása – összesen nem kevesebb mint háromszáz évig (1526/41 és 1848 között) tartott, amelyre rákövetkezett a szabadságharc (1848/49), a neoabszolutizmus majd két évtizede (1849–1867), végül az Osztrák–Magyar Monarchia fél évszázados dualista berendezkedése (1867–1918) a maga kompromisszumos, biztosítékokkal történő szuverenitásátadó gyakorlatával. Ez utóbbi volt egyben a modern magyar állam kiépülésének korszaka is.

Magyarország a 20. századnak mindössze egyharmadában volt csak szuverenitása teljes birtokában: 1920 és 1944 között bírta megcsonkított területű állama függetlenségét, amelyet fél éven belül kettős – náci és szovjet – megszállás zárt le, amelyből utóbbi egészen 1991-ig tartott. Az 1989/90-es rendszerváltoztatás és a Szovjet Hadsereg kivonulásának 1991. nyári befejezte után Magyarország végre lehetőséget kapott rá, hogy *állami* függetlenségét ismét teljes mértékben élvezze, ehhez azonban csak 2010-től kezdve társult a *nemzeti* függetlenség beteljesítésének programja. Az utóbbi bő évtizedben (2010–2022) az Európai Unió belüli szuverenitásdelegálás ellenére, sőt a nemzetállami szuverenitást mintegy visszabóvítva, Magyarország több területen is sikereket ért el: államadósság-csökkentés, IMF-kölcsön visszafizetése, aranytartalék-növelés, bank- és telekomadó, kettős állampolgárság bevezetése, médiatörvény, Alaptörvény, vállalatok nemzeti tulajdonba vétele, kritikus infrastruktúra visszavásárlása, határon túli magyarság támogatása, haderőfejlesztés stb.

A 2010-től érvényesülő, mindezt megvalósító *nemzeti kormányzás* jól illeszkedett három, egyenként is egy hosszú távú folyamatba ágyazódó nemzetközi trendbe, amely korszakokat zár le. Időrendi sorrendben: 1) a neoliberális globalizáció felbomlási folyamatába, amely a 2008–2009-es gazdasági világválságtól a 2020-as koronavírus-járványig egyre nyilvánvalóbbá vált; 2) a hidegháború utáni (posztbipoláris) rendszer átalakulásának folyamatába, amely a nemzetközi erőviszonyok átrendeződését eredményezte, fordulópontjának 2016-ot (Brexit-népszavazás, Donald Trump elnökké választása), értelmének pedig a geopolitikai–gazdasági nagyterek kialakulását tekinthetjük (*Großraumordnung*); végül 3) annak az I. világháború után felsejlő világrendnek az átalakulása, amely a kétezzer évig érvényesülő európai világrend végét ígérő 1917-es év ikerfordulatából (USA háborúba lépése + Szovjet-Oroszország létrejötte) született, amit a Párizs-

környéki békék (1919–23) és a washingtoni egyezmény (1922) körvonalazott, a jaltai megállapodás (1945) nyomatékositott és a hidegháború végeredményének következménye (vagyis a *Pax Americana* 1991 és 2016 közötti kísérlete) módosított. A 2010-es évek számos európai politikai folyamata, főképp a hazai és a 2015-ös lengyel választások eredményei, a visegrádi szövetség megerősödése, a 2015-ös migrációs válság és a szuverenista hullám tetőzése ebbe a történelmi változássorozatba – mondhatni: *világrendszerváltásba* – olvasható össze. Az elmúlt tizenkét évben idehaza az derült ki, hogy az előbbi három kérdés körül zajló háborúnak mi nem egyik mellékhadszíntere, hanem döntő ütközetének csatateré vagyunk. Magyarország frontország.

Az „erős Magyarország” koncepciója koncentrikus körökre kiterjedve a trianoni békediktátum aláírásának századik évfordulóján – amely közel esett az 1990-es első demokratikus kormány megalakulásának harmincadik és a Nemzeti Együttműködés Rendszere fennállásának tizedik évfordulójához – már nemcsak Magyarország és a szomszédos országokban élő (erdélyi–partiumi, felvidéki, kárpátaljai, vajdasági/délvidéki) magyar közösségek megerősödését lehetett megállapítani, hanem a visegrádi szövetség megszilárdulását, sőt a nyugat-balkáni térség (Szerbia, Szlovénia) V4-ek felé való gravitálódását is, mely *regionális blokkhoz* a belpolitikai berendezkedéstől függően időlegesen mások is (Ausztria, Macedónia, Olaszország) csatlakoztak a megelőző években. (A nyugati antant által 1920-ban a térség összes népe ellen felállított Trianon-csapdából mindmáig csak Románia és Ukrajna nem képes kilépni, még ideig-óráig sem.) Az öntudatos, büszke és magabíró Magyarország nemcsak nyugati szövetségeivel beszél szemmagasságból, hanem egész Közép-Európa stabilitásához és önérdekképviseletének erősödéséhez is hozzájárul, mégpedig geopolitikai helyzetéből fakadóan kezdeményező, centrális pozícióból. Geostratégiai, sőt politikai értelemben *Közép-Európa közepe Magyarország*.

Mindezekből a külső és belső folyamatokból egyszerre következik, hogy „a magyar nemzeti konzervatív gondolat képviselőinek nemcsak a magyar önértékelés helyreállítását kell véghez vinniük, hanem egész Közép-Európa emancipációjában is kezdeményező szerepet kell vállalniuk”,¹ mely két törekvés egymásból következik és kölcsönösen erősíti egymást. Ennek a kettős programnak az értékrendi alapja és érdekképviseleti célja egy olyan tájékozódási paradigmaváltás, amelyet a nemzetközi fejlemények most különösképpen elősegítenek, hiszen a sok ideig utánzásra méltónak gondolt nyugati/transzatlanti társadalomszervezési és gazdaságirányítási modell válságba került és szellemileg kimerült. Közép-Európa és benne Magyarország – éppen utóbbi úttörő szerepének köszönhetően – ennek eredményeképpen még könnyebben találhat önmagára, és az utolérési diskurzus passzív alanyából a mintateremtés aktív állítmányává változhat.² Ez jelentőségét tekintve olyan drámai fordulat, amely a politikatörténet – önmagában sem éppen hétköznapi – szintjéről hamarosan a történetpolitika horizontjára emelkedik, és eleinte mitikus képzeletünket járja be, majd betölti valóságunk egét.

öntudatos, büszke és magabíró Magyarország

KÍVÜLRŐL IRÁNYÍTOTT VAGY BELÜLRŐL VEZÉRELT

Széchenyi István gróf mint Moson vármegye képviselője, a reformkor végén két rendi országgyűlési beszédében is megfogalmazta a Habsburg-birodalmon belüli, de önálló, öngazgató és önfejlődő Magyar Királyság koncepcióját. 1847. november 22-én politikai programot is adva jelentette ki, hogy azt óhajtja, „Magyarország saját tengelye körül forogjon”, 1848. március 27-én pedig hitet tett egy olyan Magyarország mellett, amely „önálló ország, mely saját tengelye körül forog”.³

1 MÁTHÉ Áron: Tíz tézis Trianonról. *Kommentár*, 2020/2. 10.

2 Vö. BÉKÉS Márton: Keleten a helyzet változóban. *Közép-Európa visszaútja önmagához (1990–2020) Kommentár*, 2021/1.

3 Idézi: VELKEY Ferenc: „Szívemből szólok.” Széchenyi állásfoglalása a fordulópontra, 1848. március 14-én. *Századok*, 2010/3. 742., 746. és gróf SZÉCHENYI István: *Mi lesz belőlünk, magyarokból?* = *Széchenyi István*

Az önállóság útján – gróf Zrínyi Miklós, gróf Széchenyi István, Németh László (Wikimedia Commons, Németh László munkái: *Az én katedrám*. 1983)

A világoösszefüggésekbe illeszkedő, regionális tömegvonzásoknak természetsszerűleg alávetett, de önnönmagának szabott saját pályán mozgó Magyarország képe már akkor megszületett Széchenyiben, amikor a pozsonyi diéta nem szavazta meg a telekdíjat és 1844-ben kétrészes cikket intézett a nemességhez (*Magyarország kiváltságos lakosihoz*). Ebben azt javallotta, hogy ha már földjük után nem akarnak adózni, akkor egy önkéntes házipénztárt állítsanak fel, mellyel a „magunkért magunk tegyünk” jegyében voltaképpen fejlesztési kölcsönt folyósítanak az országnak, hiszen ilyesmihez „pénzt azonban senki nem ad, ha mi magunk nem”.⁴ Céljai között szerepelt – ma így mondanánk – a közlekedési infrastruktúra fejlesztése, a folyószabályzás és belvízvédekezés, iskolák alapítása és fenntartása, a vállalkozások befektetési tőkével való ellátása, országos takarékpénztár létesítése, valamint egy „budapesti országház” (!) építése. A különféleképpen elnevezett önkéntes pénztár („közös nemzeti tartalékpénztár”, „nemzeti investmentális kincsalap”) felállításának volt egy szükséges társadalmi feltétele és egy reménybeli mentális eredménye. Előbbihez az volna szükséges, írta Széchenyi, hogy arányosan „kiváltságos és kiváltságtalan is vegyen benne részt”, így hozva létre egy csak a nemzettől magától függő tőkeállományt „az egész nemzeti testnek egybefüggő felelevenítésére”, mert ezzel lehetne a szükségből erényt kovácsolni; valamint felismerni az utóbbit, vagyis hogy „rajtunk senki nem fog segíteni, de nem is segíthet, mint *mi magunk*”.⁵

Bátorságtól és elköteleződéstől ózondús levegőjű, kitüntetett történelmi időszak volt ez, hiszen a reformkor modernizációs programja és a később nemzeti klasszicizmusként ismert eredeti szellemi tőkefelhalmozás a 19. század első felében egyszerre kezdődött meg, hogy ha a század derekára a Habsburg-birodalomtól való teljes elszakadást megvalósítani nem is, de a század utolsó harmadától a polgári társadalmi–gazdasági rend kialakítását folytatni lehessen. Utóbbira az Osztrák–Magyar Monarchia keretén belüli fél évszázad adott lehetőséget, amit az I. világháború végkimenetele, a „forradalmak kora” (Gratz Gusztáv) és a trianoni békediktátumnak az országra kényszerítése zárt le. Ettől kezdve, a mai napig bezárólag, csak két olyan időszakról beszélhetünk, amikor Magyarország függetlenségét és szuverenitását élvezhette: 1920 és 1944 között, illetve 1990-től kezdődően. A két időszak abból a szempontból is összevethető, hogy míg előbbinek az első évtizedében – vagyis a Bethlen István nevéhez fűződő konszolidáció során (1921–1931) – került sor az állami és nemzeti szuverenitás megerősítésére, amely a Horthy-korszak végéig fokozatosan, majd ütemesen szűkülve vészett el; addig a rendszerváltoztatás óta eltelt bő harminc évben fordítva történt, hiszen ennek utolsó tizenkét éve telt szuverenitásvédő és -visszaszerző intézkedésekkel (2010–2022), míg 1990 és 2010 között (minden ellenkező, nemes törekvés dacára) inkább a nemzeti/állami szuverenitás feladását tapasztalhattuk.

Az állami önállósággal és a nemzeti önrendelkezéssel kapcsolatos előbbi történelmi tapasztalatok szoros összefüggésben álltak azzal, hogy az egyes domináns politikai erők a fejlődést milyen sebességgel képelték el, azt külső vagy belső forrásból akarták-e végrehajtani, és a benne érvényesülő nemzeti sajátosságok, vala-

⁴ *Összes Munkái*. VI/2. köt. szerk. és bev. VISZOTA Gyula, Magyar Történelmi Társulat, Bp. 1930. 974–979. Lásd még: gróf LÓNYAY Menyhért: *Gróf Széchenyi István hátrahagyott iratai. Budapesti Szemle*, 1875/15. 201–206. és *Gróf Széchenyi István Válogatott Munkái*. II. köt. szerk. BEÖTHY Zsolt, Franklin, Bp. 1903. 423–427.

⁵ gróf SZÉCHENYI István: *Magyarország kiváltságos lakosihoz* I. [1844] = *Gróf Széchenyi István hírlapi cikkei*. II. köt. összeáll. ZICHY Antal, MTA, Bp. 1894. 275–279.

⁶ *Uo.* 296., 301., 273. Kiemelés tőlem.

mint a nemzetközi/globális fejlemények egyetemes hatásának arányáról mit gondoltak.

Az 1825 és 1918 közötti közel évszázados időszak már megelőlegzett valamit abból a szellemi törésvonalból, amely a Trianonra rákövetkező száz évben még markánsabban mutatkozott meg. Ebben az összesen kétszáz évben ugyanis az aktuális politikai törésvonalakat hol követte, hol rájuk vetült, hol átmet-szette őket egy még vastagabb konfliktusvonal, amely azokat választotta el egymástól, akik az átalakulást kívülről vagy éppen ellenkezőleg, belülről kezdeményezték, dolgozták ki programját, állapították meg ütemezését és szövetkeztek megvalósítására. Az elmúlt kétszáz év szokványos törésvonalai (ortológus–neológus, függetlenségi–aulikus, 48-as–67-es, szabadgondolkodó–szabadelvű, liberális–konzervatív, legitimista–szabadkirályválasztó, népi–urbánus, baloldali–jobboldali) túlzottan azokhoz a rendszerekhez és korszakokhoz kötődtek, amelyek aktuális ellentétjeik révén létrejöttek. Ha azonban azt a másik, ennél sokkal szélesebb és az előbbieket hol keresztbe metsző, hol magába olvasztó törésvonalat tekintjük, amely a haladás *kívülről irányított* és a fejlődés *belülről vezérelt* táborai között alakult ki, akkor történet-politikai értelemben sokkal közelebb kerülünk a kétszáz éve folyton-folyvást előkerülő nagy kérdés lényegéhez. Amely nem más, mint hogy milyen forrásokból, milyen tapasztalatok alapján és milyen ütemben boldoguljunk?

A változást Magyarországon kívüli tapasztalatok alapján, nyugati vagy éppen keleti, készen kapható programok érvényesítésével, ezek magyar földből való átültetésével – akár földcsere árán is – kivitelezni akarók többnyire egyszerű imitációval és átvétellel képelték el a folyamatot, amelyet nemritkán birodalmak szomszédságában vagy egyenesen azokba integrálódva, progresszív napirendet követve tartottak legjobban kivitelezhetőnek. A szükséges átalakulás fejlesztő, lassabb, „fontolva haladó” (Dessewffy Aurél) megoldása ezzel szemben a belső viszonyokat és a hazai szükségleteket helyezte előtérbe, a külföldi, értékes tapasztalatokat nem eltanulni-átvenni akarta, hanem okulni belőlük, és vagy a *mondo moderno* elvárásaihoz akarta szervesen igazítani a magyar világot, vagy még inkább, fordítva járt el! Az előbbi út egy külső eredetű, adaptáló, utánzó megoldás, a másik pedig olyan, amely belső fejlődésű, innovatív és önelvű. A következő fogalmakat párosíthatjuk hozzájuk:

állami önállóság és nemzeti önrendelkezés

KÍVÜLRŐL IRÁNYÍTOTT

exogén (külső eredetű)
adaptív
függő
másoló, utánzó
átültetés
átvétel
importálás
gyarmati
imperiális
birodalmi
nemzetközi
progresszív
mintakövető

BELÜLRŐL VEZÉRELT

endogén (belső fejlődésű)
innovatív
független
fejlesztő, önelvű
honosítás
szervesítés
autarkia
bennszülött
óslakos
népi
nemzeti
konzervatív
mintaadó

Mindkét megoldásnak hosszú eszmetörténeti hagyomány van. Bár egyes állomásaikat nem lehet hiba nélkül, mechanikusan egybeolvasni, a nagy ellentét mégis minduntalan felsejlik. Akárha Jászi Oszkár 1907-es *Új Magyarország felé*-koncepcióját vagy Bibó István 1945–48 közötti tanulmányait olvassuk, vagy a 20. század második fele pártideológusainak (Lukács György, Révai József, Aczél György) brosrúrait, esetleg az SZDSZ 1989-ben kiadott híres „Kék könyvét” vesszük elő. Ezekben rendre felbukkan a külföldön tapasztalható haladás tartalmának és ütemének meghonosítására, sőt az ennek átvételére vonatkozó igény, függetlenül attól, hogy a progresszió aktuális vektora melyik égtáj felé mutat. Az összefüggés könnyedén igazolható, ugyanis a szabaddemokraták

idézett pártprogramja nyíltan vállalta is, hogy „utódaik vagyunk a polgári radikalizmusnak, [...] amely utoljára érezte át teljes tragikus jelentőségében *Magyarországnak a nyugati fejlődéstől való leszakadását*. Elődünk Jászi Oszkár”.⁶ A 2004 és 2009 közötti posztkommunista–liberális koalíció annak idején sokat emlegetett – a regnáló kormányfő és a volt szabaddemokrata köztársasági elnök által felavatott szoborba is foglalt – előképe, Bibó István pedig egyenesen úgy fogalmazott *A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változás értelme* cím alatt, hogy „a magyar társadalmi és politikai fejlődés hazai történelmünk első ötszáz esztendejében együtt haladt a Nyugattal, a 16. század elején azonban megakadt, s azóta egészen a legújabb időkig nem tudta a *fejlődés egyenes útját megtalálni*”.⁷ Másutt azt írta, hogy a közép- és kelet-európai országok „társadalmi és politikai fejlődése megakadt, vagy ha tovább folyt is, nem tudta felmutatni azt az *egyenesvonalúságot* és belső hitelt, mely egyrészt Nyugat- és Észak-Európa, másrészt a Szovjetunió fejlődését jellemzi.”⁸ Adott tehát a félezer éves lemaradás tétele és az ezt ledolgozni követelő utolérési diskurzus, egyfelől.

Másfelől azonban ismert az az elgondolás is, amely az 1526 óta hosszú évszázadokon keresztül szuverenitásharcokat vívó magyarság megszerzendő állami függetlenségét és nemzeti önrendelkezését az általa átélt történelmi tapasztalatok alapján, mások példájából is tanulva, de saját igényei, elgondolása és teherbíró képessége szerint akarja működtetni. Az idegen mintákat követő és a *magyar fejlődési út* mellett kitartó – az előbbihez tartozó forgatókönyv-variációk között harmadikutasnak számító – magatartás élesen elvált egymástól a magyar történelem nagy fordulópontjain. 1943-ban, a második szárszói találkozón tartotta meg híres beszédét Németh László, amelyben a nyugati angolszászokra sandító hazai liberálisokra és struktúrakonzervatívokra, valamint a „felszabadulást” keletről váró magyarországi illegális és moszkovita kommunistákra egyaránt gondolva, a következőket mondta:

„Előre látható volt, hogy *kívülről* neveznek ki ránk »megváltókat«, s mint minden kinevezésnél, ennél is a protekció érvényesül: a dugaszban levők közül az lesz a »poglavnik«, akit a külföldön élő tanácsadók s hazai sugalmazóik a legalkalmasabbnak tartanak. Mondjuk-e, hogy ezek a tanácsadók – még a jóindulatúak is – keveset tudnak a magyarság valódi állapotáról, a rosszindulatúak pedig első dühükkel épp az ellen fognak fordulni, ami itt a *bennszülöttek* védelmére fölépült, s az ő illetékességüket vitássá teheti.”⁹

A szavait kifogásolóknak a beszéd után azt válaszolta, hogy a „harmadik oldal”, amit ő képvisel, olyan, mintha az mondanánk: „Tegyük fel, hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lenni. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S most föláll valaki, s azt kérdezi: Nem lehetne Új-Guinea az itt lakó pápuáké?”¹⁰ Nem a véletlen, hanem a rá jellemző látnoki helyzetfelismerő képesség okozta, hogy furfangos megoldással *minden* „kívülről kinevezett” politikai megváltót a horvát nácibarát állam vezérével (*poglavnik*) azonosított, kollaboráljon bár nyugati vagy keleti nagyhatalommal, és hogy makacsul alkalmazta a nemzeti-imperializmusellenes szókészlet alapfogalmait (bennszülött, őslakos) és a gyarmati referenciát. Ez alapján gyorsan azonosíthatunk is egy Komprádor Pártot, ami a gyarmatosítók és egy Őslakos Pártot, ami a bennszülöttek érdekeit képviseli. Történelmi horizontról nézve az előbbinek mindegy, hogy merről érkezik a hódító, kiszolgálja, és az utóbbinak is, csak védekezessék ellene.

Széchenyi reformprogramjának szellemi-politikai pozíciója hasonlóan alakult 1830 és 1848 között: eleinte az élettelen feudális struktúrák lebontását javasolta (*Hitel*. 1830, *Világ*. 1831, *Stádium*. 1833), majd fokozatosan harmadikutas

6 *A rendszerváltás programja* – SZDSZ, kiad. Magyar Bálint, Bp. 1989. 9. Kiemelés tőlem.

7 Bibó István: *A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változás értelme* [1947] = Uő: *Válogatott tanulmányok*. II. kötet. szerk. NAGY Endre és tsi., Magvető, Bp. 1986. 491. Kiemelés tőlem.

8 Bibó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága* [1946] = Uő: *Válogatott tanulmányok*. I. m. 227. Kiemelés tőlem.

9 NÉMETH László: *Második szárszói beszéd* [1943] = Uő: *Sorskérdések*. sajtó alá rend. GREZSA Ferenc, Magvető–Szépirodalmi, Bp. 1989. 730. Kiemelés tőlem.

10 Idézi: MONOSTORI Imre: A Németh László-i gondolkodás érvényességéről. *Hitel*, 2010/április. 97.

lett a csökönyös maradás és a gyorsított haladás közepette (*A kelet népe*. 1841, *Politikai program töredékek*. 1847). A változó politikai ütemezés közepette azonban mindvégig megmaradt az a törekvése, hogy a magyar modern legyen (úgy értve, hogy időhöz illő: sem attól elmaradó, sem annak elébe vágó), a modernizáció pedig magyar.

Öslakos Párt – Németh László felolvassa beszédét a második szárszói konferencián, 1943 (*Szárszó. Magyar Élet*, Bp. 1943. 227. oldal)

WESTERNIZÁCIÓ VAGY BELSŐ FEJLŐDÉS

Száz évvel később ez a gondolkodás a nagy Széchenyi-rajongó (*Széchenyi – Vázlat*. 1942, *Széchenyi* [dráma] 1946) Németh Lászlóra is jellemző volt, aki egyszer úgy foglalta össze '30-as évekbeli célját, hogy szükséges „belülről a maga törvényei szerint alakítani” a magyarság jövőjét.¹¹

A külső elvárások – legyen az a sebes iramú kapitalizmusé, a szovjet típusú kommunizmusé vagy a neoliberais globalizációé – kompromisszummentes alkalmazása a sajátos-lokális „belső törvény” helyett/ellen a mindenkori progresszió szemében a haladás peremfeltétele, sőt az éppen aktuális birodalmi integráció szükségszerű velejárója. A keleti (kommunista, szovjet típusú) progresszió ezzel kapcsolatos kérlelhetetlensége jól ismert, külső törvényeit a Vörös Hadsereg szuronyainak nyomatókosítása mellett a marxizmus-leninizmus vasbetonlogikája írta elő. De nem marad el ettől a nyugati (européer, liberális) progresszívek könyörtelensége sem, akik *utólag* kérik számon a centrumországok gazdasági-politikai intézményeinek átvételét, szerintük ugyanis a kinti elvárások teljes körű adaptációjának elmulasztása az „európai mintakövetés” útjáról való letérést jelentené, valamiféle „nemzeti öncélúság” kedvéért.¹² Ez magyarázza, hogy a progresszió szélkakasai miatt fordulnak olyan könnyen az aktuális

11 NÉMETH László: *Interjú a Hídban* [1968] = Uő: *Megmentett gondolatok*. Magvető–Szépirodalmi, Bp. 1975. 530–531.

12 DÉNES Iván Zoltán: *Európai mintakövetés – nemzeti öncélúság. Értékvilág és identitáskeresés a 19–20. századi Magyarországon*. Új Mandátum, Bp. 2001. 9–12.

széljárás irányába (az egyik világháborúról a másikra Károlyi Mihály antantbarát wilsoniánusból szovjet társutas, Szekfű Gyula pedig heves germanofilból moszkvai nagykövet lett), és miért tekintette Közép-Európát a szovjet birodalom beolvasztandó gazdaságföldrajzi nyersanyagoknak, majd annak bukása után a Nyugat egy „kívülről levezényelt átmenet” (Benoît Challand) engedelmes tárgyának.

Bármelyik kívülről irányított logikát nézzük is, ha az adaptáció nem teljesült teljeskörűen, a progresszió minduntalan elhatalmasodott a „lemaradás komplexus” (Csáji Attila), amit rendre a mintakövetés ütemének gyorsításával akartak orvosolni, de a külföldről átültetendő gyakorlat megkönnyítése érdekében akár talajcserét is el tudtak képzelni. Utóbbiakra riasztó példa a keleti

a westernizáció helyett

létezik másik út

progresszió részéről az '50-es évek elejének mezőgazdasági átalakítása, amikor közép-ázsiai terméshozamokat akartak elérni az Alföldön gumipitypang, gyapot és rizs tekintetében, hogy utolérjék a szovjet agráriumot, de a nyugati progresszió sokkterápiás kísérletezését is említhetnénk az IMF-

konform gazdaság megteremtésére privatizációval, deregulációval és nyitott piacokkal, méghozzá egy hozzájuk illő „nyitott társadalomban”. Mi változott? – az egyetemes haladás hetven évvel ezelőtt a haszonnövényeket, legfeljebb a termőtalajt, manapság viszont már a kulturális, sőt a humán általajt is alávetné a „nagy felcserélésnek” (Renaud Camus).

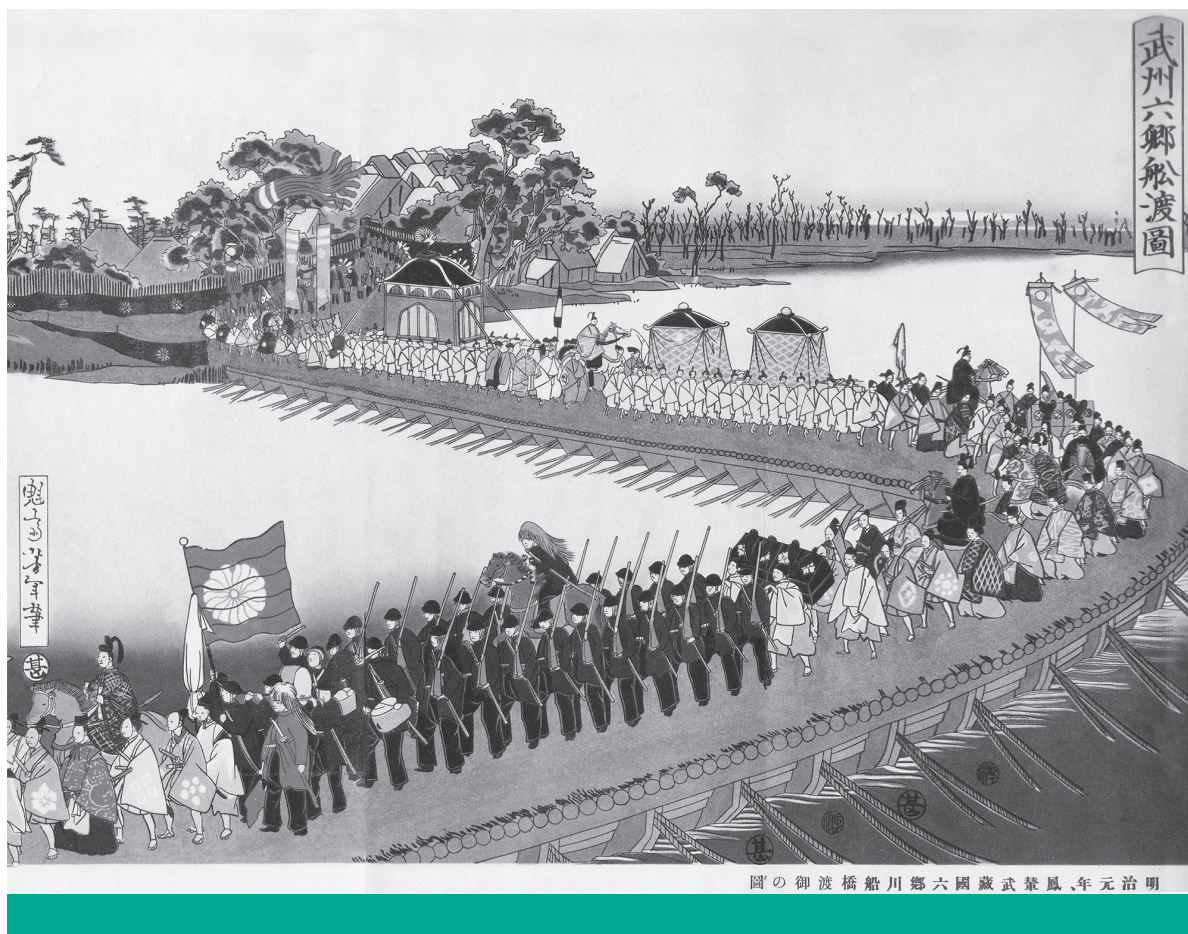
Az elmúlt kétszáz évben a nyugati minta szerinti modernizáció nemcsak anyagi (gazdasági, infrastrukturális) változást, hanem társadalmi (politikai, kulturális) átalakulást is jelentett. A nyugatosító diskurzushoz képest a keleti modernizáció imitálása rövidebb ideig jutott szóhoz történelmünkben (1918/19, 1945–89). Természetesen – hisz éppen ez a lényeg – *nem minden modernizálni akaró nyugatos, de minden nyugatos egyben modernizátor is*. Ennek megértéséhez tudatosítani kell, hogy „nem szabad a modernizálást azonosítani vagy összekeverni a nyugatiasítással”.¹³ Az ellenkezőt példázza Madách Imrének a bécsi neoabszolutizmus idején írott szatírája, a *Civilizátor* (1853–54), melyben a jozefinizmushoz hasonló programot megvalósító (germán nyelveken „áramlás” jelentésű) antagonista a darab elején a következőket mondja:

Én Stroom vagyok, a nagy civilizátor,
A végzet az, mely engem útamon visz.
Tietek is lesz, íme, elhozám.
Keletre hordom áldását nyugotnak.

A nyugatiasítás nélküli modernizáció és a modernizációval egyenlőnek tartott nyugatosítás (westernizáció) ellentéte a közép- és kelet-európai nemzetek történetében a 19. század óta ismert, nálunk a népi–urbánus vitákban, Romániában autochtonisták és nyugatosok, Oroszországban szlavofilek és zapadnyikok (*zapad* = nyugat) képében. A vágyva várt Nyugathoz való pusztai anyagi felzárkózás (*Nyithatok cukrászdát Bécsben?*) és intézményeinek szolgálai átvétele mellett a progresszív projektnek legalább ennyire fontos része az értékcsere, vagyis a nyugati normák mielőbbi érvényesítése. Éppen ezért a modernizátorokkal, még inkább a westernizációval Kínától Magyarorszáig és Oroszországtól Törökorszáig többnyire olyan tradicionalisták álltak szemben, akik saját népük egységét és szokásait, vagyis *kulturális szuverenitásukat* védtek. A szlavofilek ezt az ellenállást a Nagy Péter nyugatiasító reformjaival kiváltott kulturális folyamatokkal szemben megvédendő „orosz sajátosság” és „nemzeti kivételesség” nevében hirdették meg. Dosztojevszkij pedig a szlavofilek és a nyugatosok között álló, harmadikutas „talajos elméletnek” nevezte.¹⁴ Ő az 1860-as években ráadásul úgy érezte, hogy „a nyugatossággal makacsul magunkra akartunk húzni egy idegen köntöst, függetlenül attól, hogy ez a köntös már teljesen szakado-

13 Honnan ered a „teljes nyugatiasítás” koncepciója – és miért nem lehet megvalósítani. Interjú Liu Ta-nien történésszel. [1987] ford. FAJCSÁK Györgyi – BÁNYAI Sándor, *Történelmi Szemle*, 1993/7. 410.

14 Köves Erzsébet: *Kelet és Nyugat. Orosz eszmék I. Miklós korában*. Magvető. Bp. 1982.

圖の御渡橋船川郷六國藏武叢鳳、年元治明

Belső fejlődési út –
Meidzsi császár (1867–1912)
elhagyja Kiotót és Tokióba
költözik, 1868
(Wikimedia Commons)

zott volt”.¹⁵ Az elmúlt harminc év nyugatosítással kapcsolatos mérlegét mi sem vonhatnánk meg jobban, hiszen az a társadalmi, gazdasági és politikai modell, amit az egykor követendőnek tartott nyugati liberális demokrácia jelentett, mára már egyértelműen a társadalmi kohézió szétesését és a nemzeti identitás gyengülését eredményező tévútnak tűnik. A bibói „eltorzult alkat” és „zsákutcás történelem” tehát nem ránk jellemző, hanem éppen ellenkezőleg: a ’68 utáni nyugati társadalomszervezési elv eredménye.

Mindent egybevetve, a kérdés minduntalan ugyanez: lehetséges-e a Nyugaton létrejött technológiai, gazdasági és szociális viszonyokat a hozzá tartozó társadalmi, kulturális és mentális környezet nélkül – egymástól elválasztva, szelektíven, más formában, eltérő ütemben – hasznosítani, vagy előbbi meghonosításának szükségképpen függvénye az utóbbi, esetleg az utóbbi megelőző átvételének következménye az előbbi helyes működtetése.

A westernizáció helyett létezik azonban másik út, sőt „a modernizáció ott bizonyul a legsikeresebbnek, ott jár a legtartósabb eredményekkel, ahol a lehető legnagyobb mértékben épít a tradícióra”,¹⁶ hiszen ez képes a modernizációval együtt járó széttartó tendenciákat megfékezni, elsősorban a kultúra erejével. Ez az út a *belső fejlődés*, azaz a modernizáció *hazai szerveztetése*. A sikeres kelet-ázsiai modernizációs programok például azok, amelyek mintegy mimikriként használják a nyugati technológiát, de alatta megőrzik, sőt fejlesztik sajátosságaikat. Ilyen volt a japán Meidzsi-reform, amelyik a megelőző Edo-kor kulturális mozgalmának (*kokugaku* = nemzeti tanulás) talaján állva megőrizte a „közös identitást biztosító nyelv, történelem és irodalom” kulturális szuverenitását.¹⁷ Ehhez volt hasonló a reformkor alapprogramja is, a „haza és haladás”

15 Idézi: BALOGH Csaba: F. M. Dosztojevszkij: Kell-e nekünk Európa? [recenzió] *Helikon*, 2000/3. 440–441.

16 Lásd bővebben: EGEDY Gergely: *A modernizáció választóján* = *Uő: Konzervativizmus az ezredfordulón*. Magyar Szemle, Bp. 2001. 13–35.

17 Makkai Béla: Japán út kelet-európai szemmel. *Kommentár*, 2019/1. 118. Lásd bővebben: Farkas Ildikó: *A japán modernizáció ideológiája*. KGRE-L’Harmattan, Bp. 2018. és Karl Löwith: *Kelet és Nyugat*. Irások

(Kölcsey Ferenc), amelyet megelőzött a jozefinizmus abszolutista modernizációja, megalapozta a rá reakcióként következő nemzeti ébredés (Berzsenyi Dániel) és betetőzött a nemzeti nyelv hivatalossá tétele (1844), valamint a felelős kormány felállítása (1848). A szervezés iskolapéldája nem más, mint Széchenyi fellépése, aki 1825 és 1848 között egyaránt alapított ipari létesítményeket (hengermalom, selyemhernyó-tenyésztés) és teremtett közlekedési infrastruktúrát (balatoni gőzhajózás, folyószabályzás, Lánchíd), javasolt polgári intézményeket (hitelezés, közteherviselés, lóverseny, színház) és kezdeményezett nemzeti testületeket (Magyar Tudományos Akadémia, Nemzeti Kaszinó, Üdvlelde). Sajnos azonban „Széchenyi szerves elgondolásával szemben már az első liberális nemzedéknek jellemző vonása volt a magyar föld adottságaitól függetlenített reform vágya”.¹⁸

Egy még izgalmasabb kérdésfeltevés ebből következően úgy hangzik, hogy létezik-e a nyugatihoz képest másféle – végső soron többféle – modernizáció?¹⁹ Amennyiben igen, akkor minden nemzet a saját hagyományai, fejlődési útja és teherbíróképessége szerint valósíthatja meg önálló fejlesztési programját, amelyek természetesen hathatnak egymásra, sőt lehetséges – és bizonyos kell is – egymástól tanulniuk, de az egyszerű átvétel nem működik, az arra való rákényszerítés pedig ellenállást vált ki. A mögöttünk hagyott évtized migrációval és betelepítéssel, uniós föderalizációval és német hegemoniával szembeni népi és itt-ott már kormányzati ellenállása, amelyet Nyugat felől nem győztek megbélyegezni (autoriter fordulat, hibrid rezsím, illiberális ellenforradalom, szélső-jobboldali populizmus), valójában annak a történelmi fordulatnak a csikorgása volt, amelyet a globális *Gleichschaltung* gazdasági, politikai, kulturális és demográfiai következményeivel való szembefordulás váltott ki.²⁰ Röviden-tömören: ahány forrás, annyi kút, ahány nemzet, annyi út.

NEMZETKÖZI PÁRT VAGY NEMZETI PÁRT

A haladás éppen aktuális irányát érvényesítő politikai erő gyakran úgy tevékenykedik, mint egy „külföldi szolgálatában álló párt”, ezek olyan „nemzetközi politikai pártként működnek, amely minden nemzetre egész nemzetközi erejének összpontosításával hat”.²¹ A kívülről irányított Nemzetközi Pártok – legyenek azok konkrét politikai pártok vagy átvitt értelemben véve elitcsoportok, lobbik, NGO-k és médiumok, illetve ezek konglomerátumai – olyan programot akarnak megvalósítani, ami valamely külföldi állam vagy globális erőközpont gazdasági–geopolitikai érdekeit szolgálja: ennek érdekében fogalmazódnak meg lokális fogyasztásra szánt társadalmi nézeteik, kulturális törekvéseik, a pénzügyekre, a gazdasági modellre és a külpolitikai vonalvezetésre vonatkozó terveik. Ezzel szemben áll a mindenkori belülről vezérelt Nemzeti Párt, értve alatta egy-egy történelmi pártot (Egységes Párt, Demokratata Néppárt, FKGP, MDF), jelenlegi kormányzó erőt (Fidesz–KNDP) és a mögötte álló széles „történelmi blokk” (Antonio Gramsci) társadalmi koalícióját.

A magyarországi Nemzetközi Párt nem is csinál titkot belőle, hogy külföldi szolgálatban áll: eszméi nemzetközi ideológiák, így különösebb lokális gondolati hagyománya nincs is, szellemi kontinuitását legfeljebb az utánkövetés állandósága adja. Politikafelfogását és társadalomfilozófiáját kölcsönzi, ezek eredményeit imitálja, a hozzávalókat importálja. Törekvéseit nem tarja egy sajátos magyar hagyomány részének, különösen nem folytatásának, sokkal inkább ezek meghaladása eszközeinek.

Japánról. ford. PALLÓS Áron, szerk. FÜLÖP József, Gondolat–KGRE, Bp. 2020. 35–36.

18 MISKOLCZY Gyula: *A modern államszervezés kora = Magyar művelődéstörténet.* V. köt.: *Az új Magyarország.* szerk. DOMANOVSKY Sándor, Magyar Történelmi Társulat, Bp. 1942. 45. Kiemelés tőlem.

19 Vö. BÓKA Éva: *Modernizáció és értékrend – a nyugati világ, Törökország és Ázsia.* L'Harmattan, Bp. 2016.; *Patterns of Modernity.* II. köt.: *Beyond the West.* szerk. S. N. EISENSTADT, New York U. P., New York, 1987. és *Sokféle modernitás? A modernizáció stratégiai és modelljei a globális világban.* szerk. NIEDERMÜLLER Péter és mások, L'Harmattan–Nyitott Könyv, Bp. 2008.

20 Vö. Ivan KRASZTEV – Stephen HOLMES: *A fény kialszik. A liberális demokrácia válságáról.* ford. SZÉKY János, Park, Bp. 2021.

21 Antonio GRAMSCI: *Az új fejedelem. Jegyzetek Machiavellihez.* ford. BETLEN János, Magyar Helikon, Bp. 1977. 78., 88.

» » ahány forrás,
annyi kút, ahány
nemzet, annyi út

A Nemzetközi Párt politikai céljai *mindig* külső segítséggel valósulnak meg: 1918/19-ben például egyfajta „színes forradalommal” (őszirózsás forradalom) és „bársonyos államcsínnyel” (bolsevik puccs), 1944/45-ben idegen megszállással. Ennek eredményeként a progresszió azonnal hozzálát aktuális birodalmi gyámja kiszolgálásához, amelyet meglepő gyorsasággal váltogatni is képes. Károlyi Mihály például 1918 utolsó napján a következőket mondta: „Külpolitikámat a wilsoni elvekre alapítom. Nekünk egy elvünk van: Wilson, Wilson és harmadszor is Wilson. [...] Amerikára az a feladat vár, hogy átgúrja egész Európát”, ám nem egészen három hónap múlva Kun Béla a kommunista puccsot már azzal indokolta, hogy a bolsevik csapatok Kárpátalja előterében járnak, és „sikerülni fog velük egyesülve, orosz segítséggel [...] folytatni a diktatúra politikáját”.²² A külső függés okozza, hogy a látszólag egymással (taktikailag) szemben álló progresszív frakciók valójában egy közös (stratégiai) célért dolgoznak. Máskülönből mivel lehetne megmagyarázni, hogy a '80-as évek derekán a pártellenzéki reformközgazdászok és a „demokratikus ellenzékiek” közeledni kezdtek egymáshoz, egyaránt 1987-ben kiadott programjaik, azaz a *Fordulat és reform* és a *Beszélő*-különszámként megjelent *Társadalmi szerződés* pedig ugyanúgy a fejlett világgazdasághoz való felzárkózás, vagyis a gazdasági-társadalmi modernizáció dokumentuma volt, majd az MSZP-SZDSZ-koalíció képében 1994 és 1998, aztán 2002 és 2010 között meg is valósították a „külső-környezet-orientált mintakövető nyugatosság” diktátumait.²³

Hogy a Nemzetközi Párt valójában a pillanatnyilag haladó birodalom érdekkijárója, még egyértelműbb. A későkádári technológusokból értelemszerűen lett a korakapitalizmus menedzseri elitje, a zökkenőmentes (?) átmenetről egyfelől a reformideológiához hasonlatos tranzitológia, másfelől a „washingtoni konszenzus” intézményeihez (IMF, Világbank) való korai, 1982–83-as csatlakozáskor megfogalmazott elvárások továbbérvényesítése gondoskodott. Egy igen beszédes című (*Reformgondolkodás után, liberalizmus előtt. A transzformáció közgazdaságtanáról*) konferencia háttérbeszélgetésén az egyik szervező így szólt a régi-új neoliberalis elittről:

„jönnek haza az első nyugati »kandidátusok« és neofita göggel indítják új kurzusaikat a harmadrangú amerikai állami egyetemek színvonalán. Egyre inkább ők fölözik le a nemzetközi kutatási projektumokat, s miközben a világtudomány csúcán érzik magukat, voltaképp bémunkát végeznek példaképeiknek, és plagizálják őket. Teszik ezt standard neoklasszikus, friedmanita vagy újintucionalista hitvallással [...] A leszerpelt politikai gazdaságtan után itt a *mainstream* közgazdaságtan. [...] Parvenü elitizmus.”²⁴

A Nemzetközi Párt és a Nemzeti Párt szembenállása a kézenfekvő politikai és kulturális szembenállás mellett a gazdaság területén valóban még explicitebb, az egyik az Új Gazdasági Mechanizmus óta erőlteti a „modernizációs konszenzust”, a másik pedig az elmúlt tizenkét évben jelentett sikeres „pénzügyi nacionalizmust”.²⁵ Hogy a progresszív kontinuitás, melynek tehát szerves része a liberalizált tervgazdaság és a neoliberalizmus is, „haladáseszménye az import” (Kiss Viktor), azon az előbbieken után senki sem fog csodálkozni.

Ismeretelméleti tény, sőt ontológiai bizonyosság azonban, hogy 1) egyfelől „a helyi, nemzeti, regionális viszonyok [...] nem véletlenül úgy léteznek, ahogyan, és azokat nem lehet máshol [...] minden további nélkül utánzással pótolni”, 2) másfelől pedig, hogy az utánzó fél szükségképpen a mintavétel helyszínének rendelődik alá, amelynek hatalmi-gazdasági érdekeit gyakran összetéveszti

22 Károlyi Mihály beszéde. *Pesti Hírlap*, 1918. december 31. 2. és idézi: LIPTAI Ervin: Adalékok a magyar Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország fegyveres szövetségének kérdéséhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1957/1–2. 74.

23 CSIZMADIA Ervin: Mit kezdünk Európával? A hazai politikai elit mintakövetési és mintaformálási stratégiája. *Metszetek*, 2019/4. 114–116.

24 Idézi: KOVÁCS János Máttyás: Örökség-utánzás-felfedezés. *Közgazdasági gondolkodás Magyarországon* 1989 után. *Közgazdasági Szemle*, 1996/április. 321.

25 SEBŐK Miklós: *Paradigmák fogságában. Elit és ideológiák a magyar pénzügyi kapitalizmusban*. Napvilág, Bp. 2019. VÖ. ANTAL Attila: *Chicago a Dimitrov téren. Neoliberalizmus és a Kádár-rendszer*. Napvilág, Bp. 2021. és ÉBER Márk Áron: *Neoliberalizmus a szocialista Magyarországon = Neoliberalis hegemonia Magyarországon*. szerk. ANTAL Attila, Noran Libro, Bp. 2019.

a Nemzeti Párt végcélja a belülről vezérelt Magyarország megteremtése

„az »emberiség« egyetemes boldogulásával”.²⁶ Ebből következik, hogy a Nemzetközi Párt kitűzött céljai sokszor csupaszon materiálisak, eszközjellegűek, legfeljebb intézményiek, manapság például az „európai integráció” előmozdítását (bérunió, csatlakozás az Európai Ügyészséghez, euró bevezetése, Európai Egyesült Államok) és egy nyitott, multikulturális társadalom létrehozását célozzák (bevándorlás, gender-ideológia, LGBTQ-jogok). Napirendi pontjaik szándékosan nem érnek fel a *nemzeti integrációt szolgáló társadalmi kohézió-növelés* magasabb fokáig, hiszen éppen ellenkezőleg: globális integrációt akarnak megvalósítani.

A Nemzeti Párt végcélja a belülről vezérelt Magyarország megteremtése, ennél fogva hazai viszonyokból indul ki, lokális körülményeket vesz figyelembe, az itt élők szükségleteit tekinti elsődlegesnek és ehhez szabja a belső fejlődés törvényeit. Ebből fakad, hogy különösen érzékeny a nemzeti hagyományokra, gondolkodását a nagy elődök hagyatékának felméréseivel kezdi, jövőbeli cse-

lekvését pedig a múltban tettek folytatásául szánja. A Nemzetközi Pártéhoz képest mennyire más politikai gondolkodást jelent azt mondani, hogy „a konzervatív magyar múlt gazdag örökséget kínál a mai magyar politikai megújuláshoz. *Nem szükséges tehát a kétségbeesett szellemi importtevékenység.* Tanulni persze mindenkitől lehet és kell, de egyetlen mai nyugati modell sem a mi feltételeink között született, míg egykori elődeink nagy részben a mi gondjainkkal is küszködtek”.²⁷ És mennyire eltérő pártprogram az, amelyik

az előző sorok leírásának évében – és tőlük korántsem függetlenül – úgy szólt, hogy „nem a mindenáron való alkalmazkodás, mindenfajta követelés és ajánlás elfogadása, hanem a [...] magyar érdek következes és változó körülményeknek megfelelő alkalmazása és képviselése” a feladat (*A polgári Magyarországért.* 1996).

A MAGYAR FEJEDELEM

A pártprogramokat szívós „ideológiai előkészítő munka” (Gramsci) előzi meg, azokat roppant történetírói és filozófiai erőfeszítés feltételezi, amelyek viszont mítoszok előterében keletkeznek; nagyon ritka, hogy ezek egy művön belül jelennek meg.

Ilyen volt Machiavelli *A fejedelem* (1512–13 [1532]) című írása, amely kései királytükörön túl modern politikafilozófiai traktátus, újkori államelméleti értekezés és cselekvési terv is. Helyesen is tesszük, ha az utolsó fejezet (*Buzdítás Itália elfoglalására és a barbárok keze közül való kiszabadítására*) mondanivalóján keresztül olvassuk az egészet. Niccolò Machiavelli tizennégy éven keresztül volt a Firenzei Köztársaság második kancelláriájának és a Tízek Tanácsának a titkára, egészen addig, míg a Medicek egy spanyol *condottiere* segítségével el nem foglalták a várost. Ezt követően Machiavelli birtokaira költözött, kérésükre azonban tanácsaival látta el a város új urait, akik Itália egyesítésére készültek, sőt könyvét is II. Lorenzo de Medicinek, Firenze urának (*signore*) és Urbine hercegének ajánlotta. Machiavelli olaszul írta műveit, a szóban forgó címe olaszul *Il principe*, amely herceget, de fejedelmet is jelent. Az olasz egység megteremtését szolgáló mű az abszolút monarchia itáliai megteremtését javasolta, benne egységes főhatalommal (államrezon, szuverenitás) és egy meghatározott néppel (nemzet).

Hasonló művet tervezett írni a börtönben feljegyzett Machiavelli-kommentárjai alapján Gramsci is, aki a nem kellően reális, a valóságban meg nem jelenő fejedelem személye helyett egy „népi-nemzeti” (*nazionale-popolare*) forradalmi pártra összpontosított, és azt tervezte elnevezni „modern fejedelemnek” (*Moderno Principe*). Amely azt fejezi ki, hogy létre kell jönnie egy konkrét kol-

²⁶ Tókéczki László: *Tanulni vagy utánozni = Uő: A múltból örökölt ország.* Századvég, Bp. 2000. 216. és Uő: *Egyszintenciális politika és divatos/utánzó politika.* *Hitel*, 2012/1. 48. Vö. Uő: *Az ideológiák itthoni metamorfózisa.* *Hitel*, 2002/3.

²⁷ Tókéczki László: *A mai magyar konzervativizmus forrásai.* *Hitel*, 1996/augusztus. 68. Kiemelés tőlem.

A fejedelelem – I. Hunyadi/Corvin Mátyás szobra a millenniumi emlékművön (Wikimedia Commons)

lektív akaratnak, amely létrehozza az „új államot”, s ezáltal válik a történelmi dráma főszereplőjévé. Amint olvassuk is: „Az új fejedelelem, a fejedelelem mint mítosz nem lehet valóságos személy, konkrét egyén; csak szervezet lehet; összetett társadalmi elem, amelyben máris konkrét formát kezd öltetni a cselekvésben felismert és részben érvényre jutó kollektív akarat. Ezt a szervezetet már létrehozta a történelmi fejlődés, s ez a szervezet a politikai párt”.²⁸

28 SALLAI Géza: Gramsci és Machiavelli. *Filológiai Közöny*, 1974/3–4.; [LELIO La Porta:] *Moderno Principe = Dizionario Gramsciano, 1926–1937*, szerk. di Guido LIGUORI – Pasquale VOZA, Carocci, Roma, 2009. és GRAMSCI: *Az új fejedelelem*. I.m. 7–17.

A belülről vezérelt Magyarország mítoszának szintén létezik olyan történeti előképe, valóságos alakja és politikai programja, amely alkalmas arra, hogy egy *magabíró Magyarország* többszintű terve legyen. Ez Mátyás királysága. Egyfelől „Mátyás a humanista fejedelmi eszmény képviselője” volt, aki a reneszánsz ideál megtestesítésével európai horizontra emelkedett, másfelől pedig olyan nemzeti királyságot valósított meg, melynek többlépcsős, hosszútávú geopolitikai céljai között szerepelt a Magyar Királyság megerősítése, aztán a társországokból egy önálló közép-európai övezet megteremtése, utána a német-római császári korona elnyerése, végül az oszmánok kiszorítása, majd a Balkán-félsziget vissza-integrálása.²⁹ Ez a program távolról sem valamiféle szűkkeblű „nemzeti öncélúság” jegyében áll, hanem éppen ellenkezőleg: etnopluralista, regionális együttműködésen alapuló, szövetségépítő. Mátyás király kora, azaz a 15. század második fele volt az utolsó közép-európai szinkronitás, amelyet a nyugati befolyás növekedése és az oszmán hódítás *együtt* szakított meg. „Mátyás, ki a világ két császára közé ékelődött” (Bonfini), tudta utoljára *a térség érdekében megszervezni Közép-Európát*.

Nem csoda hát, ha a magyar történetpolitikai gondolkodásban I. (Hunyadi/Corvin) Mátyás uralkodásának (1458–1490) értékeléséhez kötődik a legtöbb olyan megállapítás, amely egy önálló útra lépő Magyarország számára bel- és gazdaságpolitikai, valamint kül- és geopolitikai értelemben is érvényes – lokális és regionális – modellt kínál, méghozzá időtől függetlenül. Mátyás későközépkori uralkodásának és közép-európai államépítésének számos kommentátora akadt: történészek, politikusok és történetpolitikusok időről időre megemlékeztek róla (gróf Zrínyi Miklós: *Mátyás király életéről való elmélkedések*. 1656/57, Fraknoi Vilmos: *Hunyadi Mátyás király, 1440–1490*. 1890, Beksics Gusztáv: *Mátyás király birodalma és Magyarország jövője*. 1905, Bajcsy-Zsilinszky Endre: *Mátyás király*. 1939, Joó Tibor: *Mátyás és birodalma*. 1940), példát merítve belőle saját koruk kihívásaihoz.

Mátyás uralkodása egy világtörténeti korfordulóra esett, amely nemcsak Európa, hanem Magyarország számára is meghatározó volt. A magyar történelemben Mátyás az Árpád-ház kihalása utáni Anjou-királyok (1308–1382), majd Luxemburgi Zsigmond uralma (1387–1437) után be-bekövetkező bizonytalan időszakok végére tett pontot egy stabil, a régióban is terjeszkedő *nemzeti királysággal*. Az erőskezű, magyarcentrikus király halála után a rákövetkező évtizedek viszont ismét regionális visszahúzódtást, gyenge uralmat és idegen, Jagelló-dinasztiát (1490–1526) hoztak, végül Mohácsnál elvesztett a Magyar Királyság integritása. Vele együtt pedig egész Közép-Európa veszített. Európa történelmében, nem függetlenül attól a változástól, amely a „középkor alkonyát” (Johan Huizinga) jelentette, a 15. század második és a 16. század első fele egyébként is olyan szellemi változásokkal (reneszánsz, humanizmus, reformáció) és geopolitikai átalakulásokkal (oszmán hódítás Délkelet- és Közép-Európában: 1448 – Rigómező, 1453 – Konstantinápoly, 1521 – Nándorfehérvár, 1541 – Buda) volt terhes, amely hosszú ideig meghatározó maradt. Ennek az évszázados változásnak a derekán, a 15. század utolsó harmadában tudta Mátyás még egyszer (és utoljára) *önerőből integrálni a Kárpát-medencét és innen kiindulva stabilizálni Közép-Európát*, szellemi-katonai hatósugarát kiterjesztve Nápolytól Havasalföldig és Sziléziától Boszniáig. Ehhez olyan államfilozófia kellett, amely két pillérré támaszkodott: nemzeti királyság és közép-európai önállóság.

A Mátyás-mítosz első megfogalmazója Zrínyi volt, mégpedig egy nemzeti királyság hasznáról szóló történeti vázlat keretében, amelyet válaszul írt egy olyan centralizációs röpiratra, amelyik örökletessé javasolta tenni a Habsburg-házat. Ebben történeti bizonyítékot szolgáltatva megelőlegezte az *Az török áfium ellen való orvosság* (1661) mondanivalóját, vagyis hogy a török megszállás alatt álló magyarság csak önmagára számíthat. Éppen ezért Mátyás útját kell követni, melynek elemei a nemzeti királyság, a szilárd központi hatalom, az észszerű pénzügyi rendszer és az állandó hadsereg. A 17. század derekának legnagyobb geopolitikai kihívása ugyanaz volt Közép-Európa

29 NAGY Miklós: Mátyás király. *Budapesti Szemle*, 1941/761. 301., 307.

önálló útra lépő Magyarország

számára, mint a 15. század második felében: a délről jövő oszmán hódítás és a nyugat felől érkező beolvasztási szándék között csak egy közép-európai blokk tudja garantálni a régió szuverenitását. (Ezt a gondolatot nyomatékosította, hogy írása végén Zrínyi egy horvát nyelvű verset közölt, Mátyás csehországi hadjáratát helytelenítette, akárcsak az ellene lázadók lengyel támogatását.) Így amikor Zrínyi a német-római császár kapcsán arról írt, hogy ha „valamit akara a király cselekedni, mindjárt amaz hátulról megént megüte az országot”, mégis, „a király hadakozék a két császár ellen egyenlő szerencsével és készséggel”, akkor saját korának is üzent.³⁰ Ahogy a későbbieknek is.

A II. világháború idején, az 1940-re (születése ötszázadik évfordulójának szánva) meghirdetett Mátyás-emlékévé idején ez a kérdés különösen aktuális volt. Félézer évvel később ugyanis ismét fennállt a geopolitikai kutyaszorító, melynek hatására Mátyás egykori kétfrontos küzdelme a térség önállóságáért újra felértékelődött. Ha ilyen összefüggésben nézzük – akár ma is – a király összetett külpolitikáját, megértjük a következőket. 1) Hogy miért volt szükség egyrészt a királlyá választásakor még III. Frigyes császár birtokában lévő Szent Korona visszaszerzésére (bécsújhelyi béke, 1463) és azzal való megkoronáztatására (1464), a védelmi harcok finanszírozásához, illetve a magyar trónra továbbra is aspiráló Habsburg császárt távol tartó pufferezőhához pedig a cseh koronához tartozó területekre (Morvaország, Lausitz, Szilézia), melyek révén Mátyást cseh királlyá választották. Ezzel Mátyás bekerült a választófejedelmek közé, de mivel Frigyes nem adta fel, így kénytelen volt két háborúban is vereséget mérni rá, és területeket foglalni tőle (Alsó-Ausztria egésze, Karintia és Stájerország keleti része), sőt Bécsbe (1485), majd két évvel később Bécsújhelyre is győzedelmesen bevonult, melynek révén Ausztria hercege lett. 2) Hogy a nyugati ellenlábasainak (Habsburg király / német-római császár, Jagellók, Velence) egymással szövetséző, meg-megújuló nyílt támadásai és hazai összeesküvéseket támogató fondorlatai ellenére miért vállalkozott törökellenes stratégiai várharcokra (Jajca – 1463/64, Szabács – 1475) és győztes ütközetekre (Kenyérmező – 1479, Otrantó felmentése – 1481), valamint egy vele szövetséges, időleges délkeleti védelmi övezet létrehozására (Észak-Bosznia, szerb határvédők, Ștefan cel Mare moldvai fejedelem, Havasalföld), sőt felesége révén az apósával kötött nápolyi szövetségre, ami része volt a pápa és Firenze itáliai ligájának. 3) Végezetül, hogy miért ragaszkodott egy császári befolyástól mentes, önvédelemre koncentráló közép-európai együttműködéshez, akárha többször fegyverrel is kellett kikényszerítenie (Boroszló – 1474), ennek eredményeképpen királyságait (magyar–horvát, cseh) IV. Kázmér lengyel királlyal elismertetnie (olmützi béke, 1479), így törve szét a Jagelló–Habsburg-szövetséget. Mátyás királyi bandériumának híres alakulata, a Fekete Sereg egyébként is közép-európai haderő volt, amely ugyanúgy érvényesítette a könnyűlovas magyar huszárharcmodort, mint a huszita hadviselést, és nemcsak zsoldosai származtak az *itteni* „nagy népmencedéből” (Bajcsy-Zsilinszky), s voltak sokfélék (magyarok, székelyek, csehek, morvák, sziléziaiak, dalmátok, horvátok, szerbek, románok/vlahok), de kapitányai is több *helyi* nemzetből kerültek ki (Dabiš Černahora, František Hag, Jan Haugwitz, Kinizsi Pál, Magyar Balázs, Szapolyai János, Wilhelm Tettauer, Jan Zeleni).³¹

Ilyen geopolitikai konstellációban a Mátyás közép-európai királyságát és annak szövetségeseit közvetlenül fenyegető oszmán hódítás élet-halál harc volt, a Magyar Királyság mellett az egész régiót érő, országait egymás ellen kijátszó császári befolyás visszaszorítása pedig jogi és fegyveres szuverenitásküzdelem. Joó Tibor szerint Mátyás stratégiai célja kezdettől fogva a török kiszorítása volt, nyugat felé így a megegyezést kereste, amikor azonban ez a kísérlete kudarcba

csak egy közép-európai blokk tudja garantálni a régió szuverenitását

30 gróf ZRÍNYI Miklós: *Mátyás király életéről való elmélkedések* [1656/57] = *Zrínyi Miklós hadtudományi munkái* (2. jav. kiad.) Zrínyi, Bp. 1976. 284., 285.

31 Felhasznált irodalom: FRANKÓI Vilmos: *Hunyadi Mátyás király, 1440–1490* [1890] Históriaantik Könyvesház, Bp. 2010.; *Mátyás király emlékkönyv. Születésének ötszázéves fordulójára, 1440–1940*. I–II. köt. szerk. LUKINICH Imre, Franklin, Bp. 1940.; KUBINYI András: *Mátyás király*. Vince, Bp. 2001.; Karl NEHRING: *Mátyás külpolitikája. Történelmi Szemle, 1978/3–4.* és TÓTH Zoltán: *Mátyás király idegen zsoldos serege. A fekete sereg*. Stádium, Bp. 1925.

KINOSY FILMES GYŰJTEMÉNYKÖZLEMÉNY BUDAPEST

SZALAY-BARÓTI: A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETÉHEZ

Közép-európai királyság –

Magyarország Mátyás király (1458–1490) uralkodása alatt (tervezte: Baróti Lajos, rajzolta: Hátsek Ignác) (Baróti Lajos–Bodon József–Szalay József: *A magyar nemzet története. II. kötet, Lampel Róbert kiadása, Bp. 1896–97*)

fulladt, sőt III. Frigyes Podjebrád György cseh és IV. Kázmér lengyel királyt is ellene fordította, miközben az oszmán offenzíva sem gyengült, akkor kezdett más taktika után nézni. S miután „e táj országainak uralmi egységében látta a megoldást, a szóban forgó országok koronáit egy fejen egyesítő, egy kéz által kormányzott birodalomban” kezdett gondolkodni, melynek létrehozása után egy Itáliától Délkelet-Európaig tartó szövetségi rendszer közép-európai centrumként – mint a hét választófejedelem egyike és a legerősebb európai haderővel rendelkező király – sikerrel pályázhat a német-római császári címre, és végre megkezdheti a nagy déli kereszteshadjáratot.³² Találóa írta Bajcsy-Zsilinszky, hogy Mátyásnak a „világerők ütköző pontjára állított állama” egyszerre védte meg a belső szabadságot és a külső függetlenséget, ez utóbbihoz az kellett, hogy szomszédjai szövetségével erősítse meg a magállam nyugatról és dél felől egyszerre támadott pozícióját. Ez a harminckét éven keresztül épülő konstrukció volt az „utolsó magyar eposz”³³ Ezért lett mítosz, vagyis olyan „cselekvésre és nagy hősiességre készítő erő”, ami minden nagy történelmi erőfeszítés energiáját adja.³⁴

Mátyás a katolikus hit védelmezőjének bizonyult a huszitizmussal és a török hódítással szemben is, így a mindenkori pápa biztos számíthatott rá, Mátyás pedig igénybe vehette Róma szavát, hol a német-római császár ellen, hol közös ellenfelük, Velence ellenében. Annak, hogy a pápák erősen támogatták Mátyást, elsősorban geopolitikai okai voltak, hiszen ő szervezte meg Közép- és Délkelet-Európa egyetlen nagy kiterjedésű, mert a szász–cseh határtól Bécsen át a Vereckei-hágóig és Klagenfurttól a mai Belgrádon keresztül Brassóig tartó, ütőképes

32 Joó Tibor: *Mátyás és birodalma*. Athenaeum, Bp. 1940. 51–54.

33 BAJCSY-ZSILINSZKY Endre: *Mátyás király*. Athenaeum, Bp. 1939. 38., 71., 8.

34 Carl SCHMITT: *A mítosz politikai elmélete* [1923] = *Uő: A politikai fogalma – Válogott politika- és államelméleti tanulmányok*. szerk. és ford. Cs. Kiss Lajos, Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, Bp. 2002. 179.

államát (Bizánc a trónra lépte előtt öt évvel semmisült meg, Szerbia azután kilenc évvel esett el, a román fejedelemségek ingadoztak). A Szentszék és a budai Vár között élénk levelezés folyt, amit erősített az a szellemi kapcsolat, amely a reneszánszpápák és a humanista király között fennállt.

A nagy geopolitikai feladványt az jelentette, hogy a török elleni védekezés feltétele a teljes regionális cselekvési szabadság volt, szükségképpen egy térség centrumában megszervezett, körkörös védelmi vonallal ellátott, anyagilag, politikailag és katonailag is független állam révén. Ezt még a rivális lengyel rendek is tudták, akik a nekik éppen határmenti károkat okozó Mátyásnak azzal írtak, hogy „Lengyelország és Magyarország a kereszténység két védőpajza a barbárok ellen” (*Polonicum et Hungaricum, velut duo totius Christianitatis contra barbaras nationes scuta*).³⁵ A Német-római Császárság márpedig éppen ezt a regionális szuverenitást fenyegette, hol a Szent Korona visszatartásával, hol ellenszövetségek szervezésével, máskor a törökellenes harcokban tanúsított kérkedő passzivitásával vagy dinasztikus praktikákkal. Amint a Mátyás udvarában járó Bonfini feljegyezte, ehhez „járul a magyar és a német szokásainak nagy különbözősége s a velük született, örökös gyűlölet. Mátyás ugyanis természeténél fogva bőkezű és nemeslelkű, [...] kibeen roppant lelki nagyság, a veszedelmekre és a nagy tettekre mindig kész lelkület lakozott. Frigyes császár ellenben nemcsak takarékos és józan, de kapzsi is volt, s inkább pénzre, mint tisztességre vágyó; [...] sohasem indult fel a keresztény világ nagy érdekeiért. [...] inkább mindent elveszített, semhogy ládájából pénzt vegyen elő, mert jobban kímélte a pénzt, mint szövetségeseit”.³⁶ Öt évszázad alatt, tehetjük hozzá, mintha semmi sem változott volna: jókedvű harc és humortalan machináció, magyar virtus és német fősvénység, itt a keresztény értékek védelme, ott a szűklátókörű birodalmi önzés.

Mátyásnak a hátát is állandóan biztosítania kellett, ezért aztán az 1477-es gmundeni–korneuburgi békeszerződésben nemcsak cseh királyi címének császári elismertetését csikarta ki, hanem százezer aranyforintnyi kárpótlást is, sőt a cseh királyi esküjét dokumentáló, császárnak szóló hűségverzalisaiba beleíratta, hogy a „Magyar Királyság mindig teljesen mentesült és mentesül a szent birodalomtól” (*regnum hungariae, qui ab ipso sacro imperio prorsus exempti semper*).³⁷ 1481-ben a brandenburgi választófejedelemnek büszke realpolitikusként pedig egyenesen a következőt írta: „Magyarország mindig szabad ország volt és a birodalommal kapcsolatban soha sem állott. Rang tekintetében a császárt magasabb állásúnak ismerjük el; de az uralkodói hatalom szempontjából magunkat vele egyenlőknek tekintjük, annyira egyenlőknek, hogy tőle egyáltalán nem félünk”.³⁸ A Mátyás-terv végül a 1480-as évek legvégére összeállt: szent volt a lengyel–magyar béke, itáliai szövetségi rendszere kibővült, egy fegyverszünet lélegzetvételnél felszabadulást hozott az oszmán nyomás alól és Frigyes fia, Miksa komoly szándékkal békülni akart. Mátyás 1490 virágvasárnapján meghalt.

Mátyás korában „Dél és Nyugat fogóként szorult egymásra” (Joó Tibor) Közép-Európa ellen. Úgy tűnik, Európának ezen a tájékán a földrajzi fekvésből és a politikai makacsságból kifolyólag két mintázat érvényesül visszatérően, egyik a nyugati birodalmiság terjeszkedése és a déli–keleti irányból érkező invázió közös metszéspontjában alakul ki, a másik az európai civilizáció védelmét feladó előbbi és az európai kultúrát fenyegető utóbbi ellen egyszerre irányul. A Mátyás-hagyomány szerint Közép-Európa önvédelmét és megszervezését egy olyan „magyar fejedelem” képes ellátni, aki a belülről vezérelt Magyarországot a közép-európai önrendelkezés középpontjába helyezi. ■

a térség centrumában
megszervezett
független állam

35 *Mátyás király levelei*. I. köt. közl. FRAKNÓI Vilmos, MTA, Bp. 1893. 210.

36 BONFINI: *Mátyás király. Tíz könyv a Magyar történet-ből*. ford. GERÉB László, Magyar Helikon, Bp. 1957. VI. decas, VI. könyv

37 Idézi: NEHRING: *I.m.* 431.

38 Idézi: FRAKNÓI Vilmos: *Előszó = Mátyás király levelei*. II. köt. *I.m.* XXXIV.